

סימן א

בענין עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר

שאלה: שמעתי שיש אומרים שמה שאמרו שיום הכיפורים מכפר על עבירות שבין אדם למקום, היינו דוקא כשעשה תשובה על עבירות שבין אדם לחבירו, אבל אם לא שב בתשובה על עבירות שבין אדם לחבירו, אף עבירות שבין אדם למקום לא נתכפרו לו, נא לבאר הדברים ושכמ"ה.

תשובה: שמועה זו יש לה מקור ובסיס, וכבר לפני רבות בשנים כתבתי בזה, ונדפסו הדברים בס"ד בקצור רב בחיבורי תוספת חיים שעל ספר צוואה מחיים (ירושלם תשל"ו סימן ט"ז), ועתה אעבור פרשתא דא ואתנייה בארוכה בס"ד.

תנן במסכת יומא (פ"ה ב'): "עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו, את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו, אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ואומר מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל".

וראיתי לגאון עוזינו הרב חיד"א ז"ל בספרו ברכי יוסף או"ח (סימן תר"ו אות א') שכתב: "יש מי שכתב דאם לא שב מעבירות שבינו לחבירו גם עבירות שבינו למקום אינו מתכפר, ואסמכיה

אמתניתין, ואני אומר לא נחא ליה למארייהו בהכי. מיהו כתב הרב מהר"ש גרמיזאן ז"ל והביאו הרב פרי חדש דבעבירות שבינו לבין חבירו איכא נמי חלק גבוה, וכל שלא פייס את חבירו גם חלק גבוה אשר בו לא נתכפר עכ"ל. ועיין לגאון מהרי"ש נתנזון ז"ל בשו"ת שואל ומשיב מהדורה רביעאה (ח"ג סימן ס"ד דמ"ח ע"ד), שכתב להביא דאיה לסברת מהר"ש גרמיזאן ז"ל ע"ש.

והנה הגאון חיד"א ז"ל העלים שם האומר כן שאם לא שב מעבירות שבינו לחבירו גם עבירות שבינו לבין המקום אינם מתכפרים, אבל בעל שמועה זו הוא הרב המוסמך רבי יאשיה פינטו ז"ל שבביאורו לעין יעקב יומא (שם סימן פ"ב) כה כתב: "וקשיא לן מה הוסיף עוד רבי אלעזר בן עזריה לדרוש יותר מהאמור לעיל [בדברי תנא קמא]. ונלע"ד שרבי אלעזר בן עזריה דרש המקרא וממנו שנה לומר שהעבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר ובזמן שיש לו גם עבירות שבין אדם לחבירו תלויה כפרת עוונותיו שבין אדם למקום עד שירצה את חבירו על מה שחטא עם חבירו, וכיון שהוא מרצה אותו ומפייסו אז הקב"ה מתרצה לו לכפר לו על עוונותיו שחטא בינו לבין המקום ב"ה, וזה הדבר דרש רבי אלעזר בן עזריה מדכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם וחזר לומר לפני ה' תטהרו והרי כבר נאמר לטהר אתכם מה צורך לומר עוד תטהרו, אמנם בא לומר כי ביום הזה יכפר יום הכפורים עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' דהיינו עבירות שבין אדם למקום בתנאי שתטהרו אתם בני האדם מעבירות שביניכם לביניכם דהיינו עבירות שבין אדם לחבירו, ואם לא תטהרו בעבירות שבין אדם לחבירו גם יום הכיפורים לא יכפר לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' שהם בין אדם למקום, וזהו שאמר את זו דרש רבי אלעזר שהוא הדקדוק זה שדייק בכתוב עכ"ל. והיינו דרמו הגאון חיד"א ז"ל בלשונו דאסמכיה אמתניתין ודוק.

ועיין במסכת ראש השנה (י"ז סע"ב): "שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל כתיב בתורתכם אשר לא ישא פנים, וכתיב ישא ה' פניו אליך, נטפל לה רבי יוסי הכהן אמר לה אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך, הגיע זמן ולא פרעו, בא לפייס את המלך ואמר לו עלבוני מחול לך, לך ופייס את חבירך, הכא נמי כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו, עד שבא רבי עקיבא ולימד כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין" ע"ש.

וראיתי לגאון המובהק רבי דוד שפרבר ז"ל (בעל אפרקסתא דעניא) בספרו מכתם לדוד על המועדים (בסוגיא דחצי שיעור דף נ"ו) שכה כתב: "יש להעיר על מה שכתב ברכי יוסף (דלעיל) בשם גדול אחד דגם על עבירות שבין אדם למקום אין יום הכפורים מכפר כל זמן שיש בידו עבירות שבין אדם לחבירו, וכן ראיתי שכתבו בספר עולת חג (במילי דשמיא) ובספר כרם שלמה (הביאו בארחות חיים ספינקא ר"ס תר"ו) דבכל עבירה שבין אדם לחבירו יש גם בין אדם למקום, ואין יום הכפורים מכפר גם על חלק שבין אדם למקום עד שירצה את חבירו ע"ש, והרי במשל דראש השנה משמע דלא כעולת החודש ודלא ככרם שלמה, דהרי קאמר עלבוני מחול לך וכו' וצע"ק" עכ"ל.

ויש להעיר דכל רז לא אניס ליה לגאון חיד"א ז"ל, כי בספרו פתח עינים לראש השנה שם, כבר הרגיש בזה מלישנא דתלמודא עלבוני מחול לך וכו', ורמז לעיין בספרו דברים אחדים (ד"ה ע"ב), והמעין שם יראה שעמד בזה בארוכה וכה כתב: "ולדעת מהר"ש גרמיזאן מה שאמרו בראש השנה שם עלבוני מחול לך לך פייס חברך, הכי קאמר מחול לך כאשר תפייס את חברך, ואדרבה יש קצת ראייה משם לכל ישר הולך", ועוד האריך, ועיין גם בספרו מראית העין ראש השנה שם ודוק.

וכזאת ממש ראיתי שכתב אותו גאון קדוש וטהור רבי רפאל הכהן ז"ל מהמבורג בספרו המופלא דעת קדושים (די"ח ע"ד) שגם הוא עמד וכתב מדנפשיה הן כסברת הרי"ף ז"ל כל שלא כיפר יום הכיפורים על בין אדם מחבירו אינו מכפר על בין אדם למקום, והן כסברת מהר"ש גרמיזאן ז"ל דבכל בין אדם לחבירו יש חלק בין אדם למקום, וכל שלא נתכפר חלק בין אדם לחבירו לא נתכפר חלק בין אדם למקום, והרגיש מההיא דראש השנה וכו"ל, ותירץ כגאון חיד"א ז"ל דמה שאמרו עלבוני מחול לך, לך ופייס את חברך, הכונה כמו כן בתנאי זה עלבוני מחול לך כשתלך ותרצה את חברך אז סר עונך וחטאתך תכופר, ועוד האריך בפתגמא דנא עיין שם, ורמז לספרו המופלא מרפא לשון (עמוד יום הדין דף שי"א) שגם שם כתב כזאת שכל זמן שלא פייס את חבירו אין יום הכיפורים מכפר כלל, עיין שם נועם צוף אמריו זיע"א.

וראיתי לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו צוואה מחיים (סימן י"ז ד"ה אמרין די"ב ע"ב) שאחר שהביא דברי הרי"ף ז"ל דלעיל כתב: "ויש לתת טעם לדבר דאם אדם בא להיות מתרצה למקום בחטאים שיש לו בינו לבין המקום אם כן כשמקשה עורפו למה שחטא עם חבירו שהתורה חייבתו שיפסינו, בין שיהיה בנגיעת כבוד בגופו, בין יהיה בממון שחייב לשלם לו, אם כן כשבועט בזה הרי הוא ח"ו כבועט בתורת ה' ומה תשובה היא זו לשוב משאר עבירות הנוגעים למקום דוקא, בודאי דאין זו תשובה שלימה כי צריך להיות נקי ובר לפני הקב"ה, והיינו דדייק קרא מכל חטאתכם לפני ה' תטהרו, וכל עוד נשאר מה שבין אדם לחבירו אינו טהור ונקי לפי ה', והוא ברור". הרי שהגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל קבל בספר פנים יפות הקדמת הגאון הרי"ף ז"ל, ודוק.

ובן מצאתי עוד מי שהסכים עם הגאון הרי"ף ז"ל, והוא הגאון הגדול מאמסטרדם רבי שאול ז"ל בספרו בנין אריאל חלק בית מועד

(דרשה ליום הכפורים ד"ה ובהיות ואילך דקט"ז ע"ד), ואלו דבריו:
 "ובהיות כפרת יום הכפורים תלויה בכך שהרי עבירות שבין אדם
 לחבירו אין יום הכפורים מכפר, וכתבו כמה גדולים וגם הרי"ף בעין
 יעקב, שאם האדם לא תיקן עבירות שבינו לחבירו אין יום הכפורים
 מכפר אף על עבירות שבינו למקום וכו', ויש לתת טעם לזה כי מצד
 הסברא לא יצדק לפניו כל חי אף על ידי תשובה על אשר לא עשה
 את מאמר מלכו של עולם, אבל מדת חסדו יתברך עם האדם למדוד לו
 כמידתו, וכפי מעשיו עם בשר ודם כמותו כך הקב"ה עושה עמו" וכו'
 עש"ב.

הרי שאף הוא ז"ל קבל בסבר פנים יפות דברי הגאון הרי"ף ז"ל
 ואסברה ניהלן, ועוד הוסיף ואמר שכמה גדולים כתבו כן, ואף
 שנעלם ממני. ולא ידעתי למי כיון ומי הם, מכל מקום תסגי לן
 סהדותיה ודוק.

והגאון רבי יצחק מאלצאן ז"ל בשיח יצחק שעל סידור אשי ישראל
 (הגר"א) בענין תקיעת שופר (דף ת"ב) כה כתב: "הפליגו
 מאד בעונש עבירות שבין אדם לחבירו, עד שאמרו עבירות שבין אדם
 למקום יום הכיפורים מכפר, ועבירות שבין אדם לחבירו אין יום
 הכיפורים מכפר, עד שירצה את חבירו בפיוס גמור, ואמרו עוד כי
 בהתעכבות התשובה על עבירות שבין אדם לחבירו, גם עבירות שבין
 אדם למקום לא יתכפרו, וכן הדין נותן כי איך אפשר שהקב"ה יעביר
 על מידותיו, אם האדם הפחות הבא מטיפה סרוחה לא יבקש להעביר
 על מידותיו, ולכן להיות על כל פנים באותה שעה כל איש באחיו
 ידובקו, ויחדיו יתלכדו, ואסיריהם באהבה יחזיקו, ותהי זאת נחמתנו
 להיות עוונותינו נמקים, וצדקתנו בספר יכתבו בעט ברזל יוחקו, אמן
 סלה" עכ"ל.

והנה אף שהבאנו חברים לסברת הרי"ף ז"ל, מכל מקום דעת גאון עוזינו החיד"א ז"ל אינה כן וכנ"ל, וגם לו מצאתי חבר הוא הגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בגליוני הש"ס יומא (שם) אחר שהביא דברי הרי"ף ז"ל ודעימיה כתב: "ולא נהירא כלל, ולשון המשנה כאן מוכחא להדיא איפכא" עכ"ל, והרי זה כהסכמת הגאון חיד"א ז"ל, ועיין גם בספר דעת קדושים שם.

ומצאתי לרב מובהק מבגדאד, תלמיד לזקני הגדול רבי משה חיים זצ"ל, מר ניהו רבה הגאון רבי יעקב הרופא ז"ל בספרו שו"ת אהל יעקב (דף ע"ד) שכתב: "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו, האחרונים כתבו דאף חלק הקב"ה שעבר על רצונו אינו נמחל לו ביום הכיפורים עד שירצה לחבירו, וכן כתב תלמיד מהרח"ו מהר"ר חיים הכהן בספרו הנחמד טור ברקת כאן (סימן תר"ו), ומה שכתב הרב ברכי יוסף יש מי שכתב וכו', כוונתו על מהר"י פינטו, והשיג עליו וכתב דלא ניחא למריה למימר הכי ע"ש, ונראה שמהר"י פינטו גמי כוונתו על חלק שעבר על רצונו יתברך שזהו הנקרא בינו למקום וק"ל".

ומה שהביא שכבר הגאון רבי חיים הכהן ז"ל בספרו טור ברקת כתב כזאת, עיינתי שם, ולפום ריהטא לא ראיתי כן. וצע"ע.

וגם מה שכתב הגאון רבי יעקב הרופא ז"ל לפרש דברי הרי"ף ז"ל, בעניותי קשה לי להלום זאת בדבריו, כמו שיראה כל מעיין, ופשוטו הוא כהבנת הגאון חיד"א ושאר האחרונים בדבריו, וקצרתי.

והנה דעת הגאון חיד"א ז"ל כאן בברכי יוסף למאן בסברת הרי"ף ז"ל ולא נתקבלה אצלו, והגאון המובהק מעיר התורה שאלוניקי רבי אברהם הכהן ז"ל בספרו טהרת המים (חלק שיורי טהרה מערכת ע' כלל מ"ט) כתב בשם הברכי יוסף: "ודחה דברי היש מי שכתב, וכתב דחס ושלום לומר כן", ראה ודקדק איך הוא הבין דברי הגאון

חיד"א ז"ל, אלא ששם בשירי טהרה סיים: "והחיד"א עצמו בספר נחל קדומים (ר"פ שמות) נראה דלא זכר מדברי עצמו [בברכי יוסף הנ"ל], ששם הביא מספר חסידים דאם הבן עבר על כיבוד אב ואם והאב מחל לו מחול לו בדיני אדם אבל בדין שמים צריך להענש, וכתב החיד"א הטעם מדנפשיה משום דהבן חטא שתי חטאות אחת לאביו ממש והשני לקב"ה שציוהו", עד כאן לשון צדיק הרב טהרת המים ז"ל.

והנה גברא רבה וכהנא רבה חזינא, אבל קושיא בעניותי לא חזינא כלל, ולא ידעתי מאי קא קשיא ליה שכאילו הגאון חיד"א ז"ל סותר משנתו ושכח דברי עצמו ח"ו, והרי זה פשוט וברור ויסוד מוסכם הוא שבכל עבירה שאדם עובר בינו לבין חבריו יש גם עבירה בינו לבין המקום ב"ה שציוה וגזר שלא יעשה כן, כגון המאנה את חבריו בדברים שתי חטאות עשה, הראשונה שציער לחבריו ועבר על לאו דאונאת דברים, והחטא השני שעבר על מימרא דרחמנא שפקד ואסר לצער חבריו, והדברים עתיקים ומפורסמים, וכאשר כתבו רבים ושלימים עיין לגאון חיד"א ז"ל בספרו נחל קדומים על התורה (פרשת אחרי אות ה'), והגאון מאה"ו רבי רפאל הכהן ז"ל בספרו דעת קדושים (די"ח ע"ג), וכן כתבו הגאון רבי אברהם דאנציג ז"ל בספרו חיי אדם (כלל קמ"ד) ובצוואתו חיי אברהם (אות מ"ט), והגאון האדר"ת ז"ל בהגהותיו על הרמב"ם בנימין על הרמב"ם הלכות תשובה (פ"א ה"א ד"ה שנאמר), ומרנא ורבנא החפץ חיים ז"ל בספרו שמירת הלשון ח"ב (ס"פ א'), עיין בכל דברי קדשם שכתבו כן להדיא, וכן הוא בספר ארחות חיים ספינקא (ר"ס תר"ו), ובדברי האחרונים שהבאתי לעיל ע"ש.

גם מצאתי בס"ד בפירוש הרא"ש ז"ל למסכת פאה (פ"א מ"א) שכתב: "כי הקב"ה חפץ יותר במצוות שיעשה בהן גם רצון הבריות מבמצוות שבין אדם לקונו", וביאור דבריו כתב הגר"א וסרמן זצוק"ל

הי"ד בספרו קובץ מאמרים (דף מ"ב): "שבכל מצוות שבין אדם לחבירו יש גם כן בין אדם למקום, וזהו טעם דברי הרא"ש ז"ל הללו דמצוות שבין אדם לחבירו חמורות יותר דתרוויהו איתנהו בהו", ועיין בחיבורי אור משה (סימן נ') ע"ש.

וזו לשון החסיד רבינו יונה גירונדי ז"ל בביאורו למסכת אבות (פ"ד מכ"ט): "אם יזיק אדם את חבירו אל יחשוב כי אליו חטא ולא לשי"ת, כי גם לה' חטא והוא תובע את ההיזק כבעל דין" ע"ש, והגאון מהרי"ש נתנזון ז"ל בהגהות בית שאול על משניות בבא קמא (פ"ב מ"ה) הביא כזאת מספר חובת הלבבות ע"ש, ועיין לו גם בספרו שו"ת שואל ומשיב מהדורה רביעאה (ח"ג סימן ס"ד דמ"ח ע"ד), והגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו תנופה חיים (ירמיה סוף אות ס' דקצ"ז רע"ב) כתב: "וכלשון הרמב"ם בהלכות תשובה דבעבירות שבין אדם לחבירו צריך שיעשה תשובה גם בנוגע למקום ויתודה על חלק גבוה שעבר על מימרא דרחמנא" ע"ש. [ועיין גם בדברי רבינו בחיי ז"ל שהבאתי כאן בהערה לקמיה].

מיהו כמדומני דעירוב פרשיות שנו כאן, ולא קשיא מידי קושית הגאון טהרת המים ז"ל, כי דברי הגאון חיד"א ז"ל בברכי יוסף עוסקים באחד שעשה תשובה על עבירות שבין אדם למקום, כאכילת איסור וחילול שבת רח"ל, אבל על עבירות שבין אדם לחבירו לא חזר בתשובה, ועל זה הביא הגאון חיד"א ז"ל דברי היש מי שכתב [והוא הרי"ף ז"ל] שלא נתכפר לו אף על עבירות שבינו לבין המקום, ועל זה כתב הגאון חיד"א ז"ל דלא היא ולא ניחא למרייהו למימר הכי, אבל בספרו נחל קדומים (שם) הנדון אחר הוא, שם הגאון חיד"א ז"ל דיבר בעבירה שהיא בין אדם לחבירו כאונאת דברים וכבוד אב ואם, ועל זה אמר שכל העובר עבירה בין אדם לחבירו שתי רעות וחטאים עשה, אחת שעבר עבירה שבינו לבין חבירו, והשניה שבזה שציער לחבירו או שלא נהג כבוד באביו עבר על צווי השי"ת שציוה ופקד שלא לצער

את חבירו או לנהוג כבוד באביו, ולכן אף אם אביו או חבירו מחלו לו, הועילה מחילתן על השייך לדידהו ואכן העבירה בינו לבין חבירו נמחלה, אבל חלק העון דגבוה דעבר על צווי השי"ת עדיין במקומו עומד וצריך תשובה על זה, ואין זה שייך כלל לנדרון הגאון חיד"א בברכי יוסף וכמשנ"ת, ולפיכך דברי הרב טהרת המים צע"ר לי. [וועיין לקמן במילואים בסוף הסימן].

איברא דאי קשיא הא קשיא וזו יש לשאול לכאורה על דברות הגאון חיד"א ז"ל, שכאן בספרו ברכי יוסף לית ליה כלל דברי הגאון הרי"ף ז"ל שכל שלא שב בתשובה על עבירות שבינו לבין חבירו אף עבירות שבינו למקום לא נמחלו לו עם ששב וחזר בתשובה עליהם וכנ"ל, ואילו הגאון חיד"א ז"ל עצמו בספרו דברים אחדים (דרוש א' לתשובה ד"ה ע"ב) כתב לפרש דברי בן עזאי כסברת הרי"ף ז"ל, ומשמע שקבל דברי הרי"ף בסבר פנים יפות והוכשרו בעיניו דבריו עד שמשמש בהם לפרש דברות חז"ל במקום אחר.

ועוד שם בספר דברים אחדים (דרוש ו' לשבת תשובה דכ"ה ע"ב) כתב הגאון חיד"א ז"ל לפרש קראי: "והסירו ערלת לבבכם איש יהודה ויושבי ירושלם כלומר ביניכם שתסירו השנאה והקנאה וכו' פן תצא כאש חמתי שאם לא תשובו ביניכם בעבירות שבין אדם לחבירו גם עבירות שבין אדם למקום אינם מתכפרים וכמ"ש הרי"ף בסוף יומא, והטעם פשוט דכשיש שנאת חנם גורם מניעת השראת השינה שאינה שורה כי אם כשישראל באחדות ואם כן מה מועלת תשובה שעשה לעבירות שבינו למקום, וגם שנאת חנם שקולה כשלש עבירות החמורות ותשובתו אינה תשובה" וכו' ע"ש. הרי שגם כאן קבל הגאון חיד"א ז"ל הקדמת הרי"ף ז"ל בסבר פנים יפות ופירש לקראי לפי דבריו, ואף טעמא טעים ונתן טעם לדבריו ודוק.

וגדולה מזו תמצא לגאון חיד"א ז"ל שם בדברים אחדים (דרוש ז' לתשובה ד"ל ע"א) וכך כתב: זהו תורף דברי הרי"ף ז"ל הלא בספרו מאורי עינים לך נא ראה ויאירו עיניך, גם אני אבחר דרכו" וכו', ועיין לגאון חיד"א ז"ל בספרו פתח עינים ראש השנה (י"ח א' ד"ה כאן), ובספרו מראית העין ראש השנה (שם ד"ה עד ואילך) ע"ש.

על כל פנים לכאורה שיטת הגאון חיד"א ז"ל בזה צריכה עיון כי בברכי יוסף חלק על הרי"ף ז"ל, ואילו בספרו דברים אחדים קבל דבריו בסבר פנים יפות.

והנראה לי לאמת בס"ד דאין כאן סתירה במשנת גאון עוזינו החיד"א ז"ל, ולעולם העיקר אצלו דלא כסברת הרי"ף ז"ל, ואף אם לא חזר בתשובה על עבירות שבינו לחבירו על כל פנים יום הכפורים מכפר על עבירות שבינו למקום, וכך סובר גם הגאון חיד"א ז"ל וכמפורש לו בברכי יוסף שם, וזה שבספרו דברים אחדים בכמה מקומות נשען ונסמך ובנה ופירש לפי דברי הרי"ף ז"ל, היינו משום שלא נמנעו רז"ל גדולי הדורות לפרש ולדרוש קראי ומדרשים אף לפי שיטות שאין הלכה כמותם, וכמו שלמדנו להועיל הגאון חיד"א ז"ל עצמו בספרו בתי הנפש על הגדה של פסח (ד"ד ע"ד): "ארחות הדורשים שמראים פנים לכל צד, רק שיהיה [על פי] סברה טובה או סברת פוסק אחד, ובא וראה מה שכתבו גורי האר"י ז"ל שכל שהקדמה אמיתית אפילו שהדרך שאומר בפסוק לא מכוונת יפה לא איכפת לך ואין לו עונש על זה, וגם בעיון אמרו לו למרן ז"ל דמה שאמר בתלמוד ניתן להאמר אבל הרמב"ם לא כיון לזה, והרבנים הגדולים ממרוקו כמהר"ר אברהם אזולאי ז"ל וכמהר"ר שלמה עמר ז"ל נחלקו בפירוש מאמר אחד בספר הזהר, וכי נח נפשיה דמהר"ר שלמה עמר ז"ל בא בחלום ואמר למהר"א אזולאי ז"ל דמה שפירש הוא עצמו בדברי הזהר הענין הוא אמת אבל רבי שמעון בר יוחאי לא

כיון לזה אלא כונתו כמהר"א אזולאי ז"ל, וכיוצא בזה שמענו שהגיד הגאון החסיד הרב של"ה ז"ל בחלום לבנו הרב מהר"ר שעפטל ז"ל דמה שפירש מהר"ר העשל ז"ל בדברי רבינו תם ז"ל הענין אמתי ונכון, אבל הוא שאל בגן עדן לרבינו תם ז"ל ואמר לו שהוא לא כיון לזה אלא כונתו כך וכו', ועיקר הכל שתהיה הכונה לשם שמים לעשות נחת רוח ליוצרו, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים, ה' ברחמיו יזכנו לעבדו בלב שלם ולכוין לאמיתה של תורה לשמה אמן כי"ר", עד כאן לשון צדיק, ועוד עיין לגאון חיד"א ז"ל שם בבתי הנפש (דף ה' עמוד א' ד"ה תם), ובפירושו להגדה של פסח פה אחד (ד"ט רע"א), והרב חיד"א ז"ל הרבה חזר על הודעה זו בספריו כמו שיראה הרגיל בהם ואכמ"ל.

ומינה נמי לנדרון דידן דהעיקר כדברי הגאון חיד"א בברכי יוסף דלא ניחא למרייהו למימר כהקדמת הרי"ף ז"ל, זה נראה לי ברור ונכון במשנת הגאון חיד"א ז"ל ודוק.

אחר זמן רב משכתבתי הדברים הללו (ובקיצור נמרץ נדפסו בחבורי תוספת חיים סימן ט"ז דף י"ז) עזרני השי"ת ומצאתי לגאון חיד"א ז"ל עצמו בספרו צוארי שלל (הפטרת בלק אות ד' דרי"ד ע"ב) שפירש שם לקראי עם סברת הרי"ף ז"ל דלעיל, ובסוף דבריו כתב: "ומיהו במקום אחר פקפקתי על דברי הרי"ף ויישבתי המשנה על פי דברי מהר"ש גרמזיאן ז"ל" וכו' ע"ש.

וזה עד ממהר לצדקת תירוצי דלעיל, שעם שפירש הגאון חיד"א ז"ל לקראי לפי סברת הרי"ף, מכל מקום לית ליה כוותיה, ומטעם דלעיל דכך ארחות המפרשים לפרש קראי ומאמרי חז"ל עם הקדמות וסברות שאינם להלכה ושהם עצמם לא סוברים כמותן, וזה כלל גדול בתורה ודוק.

ולענין מעשה: מי עלה שמים וירד, ובודאי שיש לכל אחד לחוש לעצמו לסברת הרי"ף ז"ל שהסכימו עמו כמה גדולים וכו"ל, ויפייס היטב כל חבריו, וכדכתב נמי רבין חסידא הגאון רבי אליעזר פאפו ז"ל בספרו פלא יועץ (ערך גזל וערך תשובה) ע"ש, זה הנלע"ד בס"ד.

מילואים

ספר ויקרא (י"ט י"ג): "לא תעשוק את רעך", וכתב רבינו חיים ׳ן עטר ז"ל בספר אור החיים הקדוש שם: "וטעם אומרו רעך, נתכוון לשלול טענת היותו ריעו ובאמצעות זה יתן יד בממונו, ויאמר כריע כאח לו בינו לבין עצמו ימחול לו ולא יחפוץ להענישו, ולצד שאין באזהרה זו אלא משום דברים שבין אדם לחבירו כשהוא מוחל אין עון, לזה אמר לא תעשוק את רעך" עכ"ל"ק.

ובעניותי עם שאיני כדאי כלל, לא זכיתי להבין דברות קדשו ז"ל במה שכתב שאזהרת לא תעשוק את עמיתך אינה אלא בין אדם לחבירו וכשהוא מוחל אין עון, והרי כבר יסדו לנו רבנן גאוני הדורות ג"ע שבכל עבירה שאדם עובר בינו לבין חבירו יש גם עבירה בינו לבין המקום ב"ה שציוה וגזר שלא יעשה כן, וכמשנ"ת לעיל בארוכה בס"ד, ולפי זה כאשר אדם עושק את חבירו, עובר בזה גם על ציווי מלכו של עולם ב"ה שאסר זאת, ואם כן מה תועיל מחילת חבירו על זאת וחלק גבוה מי מחל, ועיין בחיבורי אור משה (סימן נ'), ויש להתיישב ולהבין דברי קדשו של רבינו אור החיים הקדוש זצ"ל. ועיין. ^{והמעייין} היטב בדברי רבינו אור החיים ז"ל יראה דלא מיירי בנתינת רשות מקודם שיגזלנו כמו האומר לחבירו קרע כסותי דשרי].

ומצאתי לרבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה ויקרא (ה' כ"ג) שכתב: "והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזילה אשר גזל, כפל הלשון להורות כי הוא חוטא לקב"ה ולבעל דינו, ולמדך כאן כי מי שיש בידו גזל וחטא בו לחבירו, גם לקב"ה חוטא", ושם (פסוק כ"ד)

כתב רבינו בחיי ז"ל: "העבירות שני חלקים, האחד עבירות שבין אדם למקום שהנפש מתנכרת לקב"ה במחשבות רעות ופעולות רעות, ואין החוטא חומס בזה כי אם לנפשו, והשני עבירות שבין אדם לחבירו, כגון שבזה אותו בדבורו, או שהכה אותו בגופו, שהחוטא הזה הוא חוטא לאחד, אבל גזל הוא חטא כולל, כי הוא חוטא גם לאלהים, ולכן איסור הגזל חמור", וכן הוא בספרו כד הקמח (ערך גזל) ע"ש. ומתבאר בדבריו דחטא בין אדם לחבירו כגון שחבל בו, אינו אלא רק בינו לבין חבירו, ואין בו גם בין אדם למקום, זולת עוון הגזל שיש בו גם חטא בין אדם לחבירו וגם בין אדם למקום, והדבר צריך ביאור, מאי שנא גזל מחובל בחבירו וצ"ע.

ובעת ראיתי לרבינו חיים ויטאל ז"ל בספרו דרך חיים (שער א' פרק א' דף כ"ו) שכתב: "גם צריך שתדע כי עבירות שבין אדם לחבירו יש מהם שכלולות בהם גם כן שבין אדם למקום, כגון שגזל את חבירו או הונהו בדברים בפרהסיא, והיה חילול ה' בדבר כמעשה דוד ואוריה, ובפרט אם החוטא תלמיד חכם כמו שאמרו ביומא (פ"ז א') היכי דמי חילול ה' כגון דשקיל בישרא וכו', הנה עון זה מורכב משניהם, וצריך לשוב בתשובה שלימה בינו לבין עצמו על שחלל ה' והחטיא הרבים הרואים אותו, וצריך לקבל עונשו והיסורים הראויים לו כפי חטאו לשי"ת בדבר זה, ועוד צריך תשובה אחרת לבינו ובין חבירו ולרצותו" וכו' ע"ש.

דברי חיים

ובדברי קדשו ז"ל מתבאר דהא דבגזל יש גם בין אדם למקום היינו משום שהיה בפרהסיא והיה בכך חילול ה', ולפי זה כל שלא היה לעיני כל ולא נודע לרבים, אכן הוא רק בין אדם לחבירו גרידא, ולכאורה קשה מכל מה שהבאנו שבכל עון שבין אדם לחבירו כגניבה והונאת דברים, יש גם בין אדם למקום מצד שעבר על מימרא

דרחמנא, וכנ"ל מפי רבנן נ"ע, ולא נגעו בה משום חילול ה' שבדבר
שהיה בפרהסיא וצ"ע.

ומצאתי בספר הזהר הקדוש ח"ב (דק"ו סע"ב): "דוד מלכא אמר לך
לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי, לך לבדך מאי לך לבדך
אלא בגין דאית חובין דחטי בר נש לקודשא בריך הוא ולבני נשא,
ואית חובין דחטא לבני נשא ולא לקודשא בריך הוא, ואית חובין דחטי
לקב"ה בלחודוי ולא לבני נשא (אחרא) " ע"ש.

ולכאורה מבואר דאית חובין דחטא לבני נשא ולא לקודשא בריך
הוא, ולפי היסוד דיסדו רבנן ז"ל דלעיל לא משכחת לה
שיהיה חטא רק בינו לבין חבירו, שכל שעובר כנגד חבירו עובר גם
נגד הקב"ה וכנ"ל, ומכאן שומע אתה כדברי מהרח"ו ז"ל ורבינו אור
החיים ז"ל ודוק היטב.

ואולי כוונת הזהר שיש חטא שעיקרו נגד הקב"ה, ויש חטא
שעיקרו נגד חבירו, אבל לא בא לומר שיש חטא שהוא רק
בין אדם לחבירו, שהרי תמיד יש בו חלק שמים שעבר על ציווי מלכו
של עולם ב"ה, וכל ענין זה צריך עוד עיון וליבון, ועוד יתבאר בעזר
ה' וישועתו.